

XXVII Интернационални научни скуп
Стратегијски менаџмент
 и системи подршке одлучивању
 у стратегијском менаџменту
SM2022

Subotica (Srbija), 20. Maj 2022. godine

Луна Водана Јовић
 Економски факултет у Суботици
 Суботица, Србија
 lunavodana4@gmail.com

Данило Ђокић
 Економски факултет у Суботици
 Суботица, Србија
 danilo.djokic@ef.uns.ac.rs

Станислав Зекић
 Економски факултет у Суботици
 Суботица, Србија
 stanislav.zekic@ef.uns.ac.rs

НОВА ЗАЈЕДНИЧКА АГРАРНА ПОЛИТИКА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ (2023-27) И ПОТЕНЦИЈАЛНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ НА ПОЉОПРИВРЕДУ СРБИЈЕ

Апстракт: У последњих неколико година догодиле су се значајне промене у аграрној политици Европске уније. Прво је 2020. године представљена стратегија „Од њиве до трпезе“ (енг. *Farm to Fork Strategy*), као део шире стратегије „Европски зелени договор“ (енг. *European Green Deal*) усвојене годину дана раније. Главна идеја ове стратегије је редизајнирање европског система исхране који има значајан утицај на глобалне климатске промене. Процена је да скоро једна трећина глобалне емисије гасова са ефектом стаклене баште произилази из пољопривредно-прехранбених система. Поред тога, ови системи користе огромне количине природних ресурса (пре свега воду и земљиште) што резултира и губитком биодиверзитета. Управо је ова стратегија допринела редефинисању Заједничке аграрне политике Европске уније за период од 2023. до 2027. године. Споразум о реформи Заједничке аграрне политике званично је усвојен 2. децембра 2021. Једна од кључних елемената овог споразума је заштита животне средине и идеја да аграрна политика Европске уније постане „зеленија“. Дакле, креирана је јака међузависност између аграрне политике и Европског зеленог договора (или стратегије „Од њиве до трпезе“). С друге стране, Србија је у процесу европских интеграција, што подразумева и усклађивање са Заједничком аграрном политиком. Због тога би нова реформа Заједничке аграрне политике, као и стратегија „Од њиве до трпезе“ могле бити веома значајне за развој аграрне политике Србије са значајним последицама на пољопривредно-прехранбени сектор. Циљ овог рада је да се прикажу нови трендови у европској политици у сектору хране и укаже на потенцијалне импликације на аграрни сектор Србије.

Кључне речи: Аграрна политика, Европска унија, Србија.

NEW COMMON AGRICULTURAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION (2023-27) AND POTENTIAL IMPLICATIONS ON SERBIAN AGRICULTURE

Abstract: In the last few years, significant changes have taken place in the agricultural policy of the European Union. First, in 2020, the Farm to Fork Strategy was presented as part of the broader European Green Deal strategy adopted a year earlier. The main idea of this strategy is to redesign the European food system, which has a significant impact on global climate change. It is estimated that almost one-third of global greenhouse gas emissions come from agri-food systems. In addition, these systems use vast amounts of natural resources (primarily water and land), resulting in biodiversity loss. This strategy has contributed to redefining the European Union's Common Agrarian Policy for the period from 2023 to 2027. The Agreement on the Reform of the Common Agrarian Policy was officially adopted on December 2, 2021. One of the critical elements of this agreement is the protection of the environment and the idea of making the European Union's agricultural policy "greener". Thus, a strong interdependence between the agricultural policy and the European Green Agreement has been created. On the other hand, Serbia is in the process of European

integration, which includes harmonization with the Common Agricultural Policy. Therefore, the new reform of the Common Agricultural Policy and the Farm to Fork Strategy could be significant for the development of the agricultural policy of Serbia with substantial consequences for the agri-food sector. This paper aims to present new trends in European policy in the food sector and point out the potential implications for the agricultural sector of Serbia.

Key words: Agricultural policy, European Union, Serbia.

1. УВОД

На крирање нове Заједничке аграрне политике Европске уније (ЗАП) за период након 2021. године утицало је неколико фактора. Пре свега, као последица глобалне пандемије дошло је до одлагања примене нове ЗАП за 2023. годину (уместо 2021. године). Поред тога, креирање саме политике је успорио и Брегзит. Међутим, најзначајнији фактор који је утицао на идејну концепцију ЗАП-а је свакако све већи значај проблема климатских промена и екологије. Забринутост за животну средину и за климатске промене започела је још крајем прошлог века, а под овим окриљем су се дефинисали приступи који за циљ имају да трансформишу постојећи глобални економски систем, али је питање да ли кроз развој новог зеленог капитализма или кроз корените промене којима би се основни класни односи засновани на експлоатацији и акумулацији профита изменили (Selwyn, 2021). Тако се појављују термини „Зелене економије”, „Зеленог раста” као и „Глобални зелени”, а сви они су обједињени и чине основ формулисана глобалне стратегије под називом „Нови зелени договор” чији се циљеви односе на питања као што су економска, социјална и еколошка праведност, док се велики део ове стратегије односи на остваривање нулте нето емисије гасова са ефектом стаклене баште до 2050. године (Allam, Sharifi, Giurco, & Sharpe, 2021). Промене које се намеравају имплементирати у политике земаља би подразумевале трансформацију ка обновљивим изворима енергије у свим областима, па тако и у пољопривреди, која се сматра једним од највећих допринносиоца климатским променама. Наратив који се појављује у јавној сфери захтева брзе, корените и радикалне промене ка редуковању емисије штетних гасова са ефектом стаклене баште (Ajl, 2021), како је предвиђено Париским споразумом о климатским променама из 2015. године. У овом контексту одрживе транзиције, пољопривредна производња се креће ка принципима агроекологије, чији су оквири импликација шири у односу на пољопривреду која је „климатски прихватљива”, и обухватају читав спектар агротехнологија које су одрживе (редуковање употребе хемијског ђубрива, пестицида и инпута који потичу ван фарме и друго), док питање транзиције ка агроекологији и „зеленој пољопривреди” треба да надилази искључиво дебате о климатским променама, и да се трансформација глобалног система хране усмери ка социјално и економски прихватљивом и праведном систему (Barríos et al. 2020). Поред тога, како је Dale (2020) приметио, преусмеравање пољопривреде ка „карбон неутралној” и самим тим климатски прихватљивој према стандардима Новог зеленог договора, доводи до изазова и тешкоћа за пољопривреднике, који не могу да постигну нормиране стандарде производње погодне по климу.

Будући да је проблем константног раста и производње изнедрио еколошке проблеме и деградацију животне средине уз предикције о девастационим потенцијалима климатских промена, ЕУ је креирала нову целокупну стратегију названу Европски зелени договор са циљем трансформације целокупне економије ЕУ у ресурсно ефикасну, модерну, али и конкурентну економију. Циљ је да Европа буде први климатски неутралан континент, што подразумева и да се раст обезбеди без настављања штетних активности по ресурсну доступност, односно да раст буде обезбеђен и без интензивног коришћења ресурса, да се користе обновљиви извори енергије, а све ово кроз укључивање свих земаља чланица и свих појединаца који ће неминовно бити захваћени политикама ЕУ (European Commission, 2019). Додатно, и Стратегија биодиверзитета до 2030. године предвиђа радикалне промене. Неки од основних дефинисаних циљева ове Стратегије односе се на смањење употребе и ризика од хемијских пестицида у производњи за 50%, као и штетних пестицида за 50%; смањење нутритивних губитака за 50% уз спречавање даљег уништења квалитета земљишта, а ово ће се постићи кроз смањење употребе ђубрива за 20%; повећање органских обрадивих површина на 25% од укупних обрадивих површина у ЕУ (European Commission, 2021a).

Са друге стране, Србија се још увек налази у процесу европских интеграција који подразумева и хармонизацију аграрне политике са ЗАП-ом. Међутим, за разлику од већине држава ЕУ, економска релевантност аграрног сектора за привредни развој Србије је на далеко већем нивоу, поготово уколико се у обзир узме и прехрамбена индустрија. Управо велики економски значај аграрног сектора Србије намеће питање да ли аграрна политика Србије има простора за радикални заокрет ка еколошким циљевима. У складу са наведеним, циљ овог рада је да се прикаже нова Заједничка аграрна политика и укаже на потенцијалне импликације реформе ЗАП на аграрни сектор Србије. Након увода, биће приказана два кључна стратешка документа ЕУ која су обликовала нову ЗАП. Затим ће бити издвојене основне карактеристике ЗАП за период од 2023. до 2027. године. Након тога, биће разматране потенцијалне импликације на пољопривреду Србије.

2. ЕВРОПСКИ ЗЕЛЕНИ ДОГОВОР И СТРАТЕГИЈА „ОД ЊИВЕ ДО ТРЕПЕЗЕ“

Централни део Европског зеленог договора је сектор производње хране због значаја за целокупно друштво и због утицаја саме пољопривреде на окружење. Нагласак се ставља на читав прехранбени ланац уз реформу производње, прераде и дистрибуције и потрошње ка одрживим праксама, уз смањење губитака у храни дуж ланца и смањење бацања хране. Како би се остварили циљеви повезани са смањењима негативних утицаја по климу, губитак биодиверзитета, енергије и прехранбене несигурности, а што је предвиђено са Европским зеленим договором са посебним истраживањем еколошких питања, намећу се нове политике и мере за пољопривреду. Улога пољопривреде у доприносу датим циљевима као решењима проблема управо повезаних са формулисаним циљевима је свакако значајна, а посебно за Европски зелени договор као целину. Према Rega, Partidario, Martins, & Baldizzone (2022) пољопривреда на глобалном нивоу учествује у креирању око 10-12% штетних гасова са ефектом стаклене баште, а овај проценат је и виши ако се укључе додатни индиректни процеси такође повезани са пољопривредом, као што је емисија гасова која настаје кроз фабричку производњу хемијских инпута или кроз рашчишћавање земљишта ради касније пољопривредне производње. Исти аутори наводе да је учешће пољопривреде у нарушавању биодиверзитета такође на високом нивоу, а упркос високој вредности производње која се оствари специфично у ЕУ, трошкови који се јављају због деградације вода, земљишта и уопште еколошки трошкови који нису испрва видљиви, расту из године у годину. Управо ће се кроз нове стратегије пољопривреде и биодиверзитета ЕУ циљано таргетирати наведени ефекти пољопривреде по окружење како би се систем трансформисао а негативни утицај редуковао ради пољопривреде која је одрживија и драстично „зеленија” у односу на конвенционалне начине производње.

За аграрни сектор веома је значајна Стратегија „од њиве до трпезе“ чији је циљ стварање одрживог прехранбеног система који (European Commission, 2021b):

- има неутралан или позитиван ефекат на животну средину;
- доприноси решавању проблема климатских промена;
- спречава губитак биодиверзитета;
- омогућава прехранбену сигурност и јавно здравље осигуравајући да сви имају приступ довољној, безбедној, одрживој храни високе нутритивне вредности, и
- омогућава доступност хране уз генерисање праведнијег економског резултата, јача конкурентност прехранбеног сектора ЕУ и промовише фер трговину.

Сви наведени циљеви чине део ширих глобалних циљева повезаних са одрживошћу глобалног система, а то су циљеви одрживог развоја Уједињених нација (енг. Sustainable development goals), чијим је увођењем планирано да се на глобалном нивоу постигне интегрисанији и јединственији приступ ка решавању потенцијалних проблема за сваку земљу у свету, ка одрживијим економијама дугорочно посматрано, али са неопходним тренутним акцијама које се драстично разликују од начина на који су економије, па и сама пољопривредна производња функционисале у претходном периоду. Управо су Стратегија “од њиве до трпезе” и Европски зелени договор окоснице нове аграрне политике ЕУ за период 2023-2027. које за циљ имају изградњу економски, еколошки и социјално одрживог прехранбеног система.

3. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ НОВЕ ЗАЈЕДНИЧКЕ АГРАРНЕ ПОЛИТИКЕ ЕУ (2023-2027.)

Заједничка аграрна политика ЕУ за период од 2023. до 2027. године се заснива на десет специфичних циљева и на неколико кључних реформских подручја. Специфични циљеви су: обезбеђивање адекватног дохотка пољопривредницима, повећање конкурентности, побољшање позиције пољопривредника у ланцу снабдевања храном, борба против климатских промена, заштита животне средине, очување предела и биодиверзитета, опстанак младих на пољопривредним газдинствима, оживљавање руралних подручја, производња здраве и безбедне хране, подстицање иновација и едукација (European Commission, 2022a). Предвиђено је да се ови циљеви остваре кроз три основна реформска подручја.

Слика 1: Специфични циљеви Заједничке аграрне политике ЕУ
Source: European Commission, 2022a

Прво, новом реформом је предвиђен значајно већи допринос ЗАП-а остваривању циљева Европског зеленог договора. Циљеви који се намеравају постићи кроз зелени договор са позиције пољопривредне производње се могу поделити на три општа дела од којих се први односи на климатске промене и редукцију емисије штетних гасова и енергетску ефикасност уз коришћење обновљивих тј. чистих извора енергије. Други део који највећим делом чини Стратегију биодиверзитета до 2030. године се односи на циљеве очувања биодиверзитета који се нарушава и кроз пољопривредну производњу, као и еколошки циљеви повезани са циркуларном економијом и смањењем загађења окружења (воде, земљишта и ваздуха), а све ово је прожето и кроз Стратегију „од њиве до трпезе“. Јасно се види да су ове стратегије испреплетене и да обе имају очигледни утицај на то како ће изгледати пољопривредни сектор ЕУ, али и ширег подручја у будућем периоду. Трећи основни циљ тиче се специфично хране која се производи како би она била што квалитетнија, уз остварење прехранбене безбедности и начела здравља са амбицијама еколошке, али и здравствене природе (van Zeben, 2020). Како би се остварили ови циљеви, предвиђен је значајнији буџет за еко-шеме, појачана еколошка условљеност остваривања подршке, веће инвестиције ресурсно ефикасне и одрживе производне системе и изградња пољопривредне саветодавна служба засноване на информационом систему који укључује и еколошке податке, поред економских (European Commission, 2020). Друго, нова реформа се фокусира на тежњу да ЗАП буде праведнији. Овде се пре свега мисли на равноправнију расподелу плаћања, како у оквиру појединачних чланица, тако исто и међу чланицама Европске уније. Поред тога, посебан акценат се ставља на социјално угрожена газдинства, младе пољопривреднике и родну равноправност (European Commission, 2022b). И треће, слично као и у претходним реформама, фокус је и даље на расту конкурентности овог сектора. За разлику од претходних буџета, а као последица актуелних глобалних криза, новом реформом су предвиђене и посебне резерве како би се адекватно управљало кризним ситуацијама. (European Commission, 2022c)

Оно што се природно намеће као питање је то у којој ће се мери моћи остварити оно што је предвиђено, и још важније, да ли ће на овај начин целокупни прехранбени систем ЕУ бити уздрман, будући да су за остварење датих циљева неопходне нове инвестиције које се могу назвати и климатске инвестиције, а које су свакако другачије од „обичних“ будући да су резултати од ових инвестиција другачије природе у односу на типичну профитну природу инвестиционих циљева (Long & Blok, 2021). На основу резултата моделирања и различитих анализа се предвиђа да је могуће да дође до смањења производње и нивоа приноса и до 30% за неке усеве у ЕУ, док би просек смањења свих усева према прорачунима могао износити 10-20% (Bremmer et al. 2021), уз то да би сточарска производња највише била погођена кроз нове пољопривредне праксе неопходности повећања пољопривредних површина посебно под органском производњом, са смањењем нето доходака кроз извршену анализу осетљивости на примену мера еколошке и климатски оријентисане производње у сточарству (Jongeneel, Silvis, Martinez, & Jager, 2021). Најзначајнији циљеви у склопу нове стратегије пољопривреде се односе на еколошку одрживост и климатске промене, што доводи до незахвалне *trade-off* ситуације између циљева економске, социјалне и еколошке природе (Coderoni, Helming, Pérez-Soba, Sckokai, & Varacca, 2021), а што може утицати на тешкоће у ЕУ да се, посебно у кризним и турбулентним периодима, задовоље потребе за стабилним приносима и остварењем прехранбене сигурности, али и циљевима Европског зеленог договора (Dobbs, Gravey, & Petetin, 2021).

4. ИМПЛИКАЦИЈЕ НА АГРАРНИ СЕКТОР СРБИЈЕ

Интеграциони процес политика потенцијалних земаља чланица у ЕУ које се налазе у процесу прилагођавања својих политика подељених према основним подручјима, је комплексно питање и дуготрајан процес осим у појединим случајевима, када је извршен приступ и примање земаља у Унију и без свих испуњених услова конвергенције. Пољопривредна политика ЕУ је једна од најкомплекснијих па је и прилагођавање различитих услова земаља веома отежано. Србија се у свом интеграционом процесу не налази на завидном положају у прилагођавању пољопривредне политике услед отежаног положаја у ком се пољопривреда налази. У самом процесу интеграција веома важну улогу узимају финансијска помоћ и програми који су намењени земљама које се налазе у претприступним преговорима (Sekulić, Živadinović, & Dimitrijević, 2018). Усклађивање аграрне политике је изузетно захтевно по питању регулативе, која је склона честим променама и прилагођавањима, што је ситуација и са тренутном новом аграрном политиком ЕУ за период од 2023-27. године. Стратегија „Од њиве до трпезе” ће у буџету ЕУ за аграрну политику унети извесне промене, које ће се највише осетити у већој флексибилности усмеравања средстава између два основна стуба аграрне политике. Такође ће се за потребе климатске акције, односно за еколошки прихватљиву пољопривреду, издвојити чак 40% од буџета, што је изузетан ниво који говори о томе у којој мери се ставља нагласак на еколошка питања (European Commission, 2020). Појединачне земље чланице састављају самосталне националне стратегијске планове који морају бити у складу са циљевима Европског зеленог договора, како би пољопривредници били подржани да своју производњу усмере ка одрживим праксама које ће бити све обавезније. За сваки од десет основних циљева нове аграрне политике се морају доставити начини на који се они намеравају постићи и како ће свака од земаља допринети амбицијама Европског зеленог договора кроз пољопривреду. Нова пољопривредна политика ЕУ налаже додатне услове по питању одрживости за пољопривреднике у односу на „зелена плаћања” која су била присутна у ранијим оквирима. У наредном периоду ће доћи до увођења мера „условљавања” и „вишеструке усклађености” које подразумевају обавезу испуњавања циљева одрживог развоја и климатски прихватљиве производње за пољопривреднике у земљама чланицама што говори о важности која се придаје агроекологији као начину остварења пре свега циљева везаних за климатске промене и заштиту животне средине (European Commission, 2022b).

У Србији је усвојена „Стратегија паметне специјализације“ која између осталог треба да допринесе остварењу циљева одрживог развоја постављених од стране Уједињених нација, а у складу са тим се усмеравају различите области, па тако и пољопривреда која се додатно усклађује и са политиком ЕУ (MPN, 2020). Реформе аграрне политике за тренутни период су дефинисане у Стратегији пољопривреде и руралног развоја за 2014-2024. године, као и у нацрту пољопривреде за период 2022-2024. године. Као нови правци развоја пољопривреде на којима ће се стављати већи нагласак у будућем периоду јављају се одржива пољопривредна производња, виша додата вредност пољопривредно-прехрамбених производа и већа присутност технологије и паметна пољопривреда. Како би се побољшале компаративне предности Србије и унапредила конкурентност, неопходно је да се повећа продуктивност која је испод просека ЕУ и да се побољшава еколошки утицај пољопривреде уз већу отпорност газдинстава на природне непогоде. Питање одрживости пољопривредне производње у Србији са аспекта могућности примене нових технологија указују на то да се Србија налази у слабијој позицији по питању образовне структуре менаџера у пољопривреди који су без формалног образовања, а што може бити отежавајући фактор примене нових технологија намењених одрживијој производњи. Ниво еколошке одрживости се може анализирати кроз различите индикаторе док је један од основних циљева за нову стратегију пољопривреде у ЕУ изузетно повећање обрадивих површина под органском производњом, која је у Србији испод 1% док је за ЕУ циљ да се површине повећају на високих 25% (FAOSTAT, 2022). Погодни ресурсни услови у Србији указују на то да потенцијали органске пољопривреде нису ни приближно искоришћени иако су циљеви повећања органске производње дефинисани као посебна категорија у оквиру националне стратегије пољопривреде. Циљеви одрживог развоја пољопривреде захтевају и већу примену адекватне технологије што је у Србији отежано због ниских доходних могућности пољопривредних газдинстава, која су претежно традиционална газдинства мале величине (Jurjević, Bogičević, Đokić, & Matkovski, 2019).

У контексту Стратегије „од њиве до трпезе” која ће и пред земље чланице ЕУ ставити велике изазове у погледу остваривања новедефинисаних циљева, за Србију се може рећи да ће се наћи у још непогоднијем положају и заостајању за политикама ЕУ будући да се све већи нагласак ставља на цели прехрамбени ланац, што је отежавајућа околност по прерађивачки сектор у Србији. Акције које ће се спроводити, а тичу се приближавања пољопривреде Србије стандардима који су присутни у ЕУ односе се на обезбеђење већег квалитета и безбедности хране кроз ригорозније контроле и мере, подршку примарној пољопривредној производњи у трансформацији ка еколошки исправнијој производњи у коју спада и органска производња а све са циљем отпорности руралних подручја на потенцијалне нестабилности, како не би дошло до смањења запослености у пољопривреди и руралног егзодуса. Примена предприступног програма у области руралног развоја ИПАРД ће бити од великог значаја, а главно усмерење трећег позива овог предприступног програма који ће бити имплементиран од 2023. године јесте подршка руралним подручјима са мерама намењеним оснаживању газдинстава како би производили безбеднију, конкурентнију и еколошки прихватљивију храну како за домаће тако и за страно тржиште. На овај начин се у некој мери остварују и циљеви зелене транзиције која се циљано

спроводи за читави Западни Балкан, као део Европског зеленог договора, а чији се један сегмент односи и на одржив прехрамбени систем и рурална подручја. Отпорност пољопривреде Западног Балкана на потенцијалне климатске промене на основу предикција које говоре да ће просечне температуре расти и то више у односу на светски просек, као и емисија гасова са ефектом стаклене баште на подручју Балкана а уз претњу од поплава и већих падавина у наредним деценијама, није на довољно задовољавајућем нивоу, па је питање рањивости пољопривреде Србије са овог аспекта такође значајно. Очекивани су највећи притисци са еколошке стране када се говори о водним ресурсима, али и о квалитету земљишта чија деградација утиче на смањење приноса, па се из тог аспекта агроеколошке мере и приступи производњи ка интегрисаној и органској пољопривреди намећу као пожељни правци будућег развоја пољопривреде (Knez, Štrbac, & Podbregar, 2022).

На крају, кључно је питање на који начин креатори аграрне политике у Србији треба да реагују на нове захтеве који се тичу еколошке одрживости пољопривреде. Реформа аграрне политике у правцу екологије постаје глобална нужност, међутим, питање је колико радикалне треба да буду такве реформе у државама у развоју које још увек нису досегле економске перформансе развијених држава. Највероватније је решење у фазном прилагођавању, јер су пољопривреда, а посебно пољопривредно-прехрамбени сектор и даље веома значајни за читаву привреду Србије. Поред тога, актуелне глобалне кризе, као што су пандемија ковида 19 и Украјинска криза, имају значајан утицај на глобални прехрамбени систем и могу имати озбиљне последице на прехрамбену сигурност мање развијених држава. Овакве глобалне околности свакако успоравају еколошке реформе и враћају у фокус питање самодовољности у производњи хране. Такође, постоји ризик да Нови зелени договор (на глобалном нивоу), као и „Европски зелени договор” доведу до тога да велики део земаља у развоју постану зависне од увоза технологије из развијених земаља ради подржавања њихове одрживе транзиције, уз императиве примене политика које могу и да штете њиховом економском развоју. Управо због овога, у фокусу креатора аграрне политике Србије, али и других економских политика, би требала да буду улагања у истраживање и развој нових зелених технологија, које би могле имати значајнији утицај на привредни развој. Неоспорно је да ће Србија своје будуће правце развоја усмеравати ка еколошки прихватљивијој пољопривредној производњи и целокупном прехрамбеном систему услед прилагођавања политикама ЕУ. Међутим, не сме се запоставити значај јачања пољопривредних капацитета и подршке производњи ради остварења прехрамбеног суверенитета и прехрамбене сигурности која може знатно бити нарушена посебно у случајевима великих глобалних криза. Посебни изазови примена нове аграрне политике која се фокусира на зелене циљеве проширења еколошких пракси у пољопривреди, односе се на различит ниво могућности прилагођавања политика различитих земаља које су чланице ЕУ, али и оних као Србија које се званично налазе у процесу преговора са ЕУ, што конкретно за Србију по питању промена може значити неопходност политике подршке ка промени свести и понашања пољопривредних произвођача и тежу имплементацију нових политика због слабије инфраструктурне и институционалне подршке (Mowlds, 2020).

4. ЗАКЉУЧАК

На основу свега наведеног могуће је извући неколико закључака који се тичу нове Заједничке аграрне политике ЕУ. Прво, на њено дефинисање најзначајнији утицај је имала борба против климатских промена и заштита животне средине, који су уједно и циљеви претходно усвојеног Европског зеленог договора и Стратегије „од њиве до трпезе“ као њеног интегралног дела. Друго, нова ЗАП је усвојена у веома турбулентном периоду због чега је примена одложена за 2023. годину. Треће, основна идеја ове политике је радикалнији заокрет ка еколошким циљевима, који се огледа и у самом систему подршке. И на крају, остало је отворено питање какав ће утицај на обим производње имати таква еколошка радикализација, посебно у условима кризе, као што је најактуелнија Украјинска криза која већ производи значајне дисторзије на тржишту енергената и пољопривредних производа.

Са друге стране, ове реформе подразумевају и значајне изазове за аграрни сектор Србије. Прво, највероватније ће промене у ланцу снабдевања храном утицати на подизање стандарда квалитета што ће отежати приступ тржишту ЕУ. Наравно, адекватном реакцијом креатора економских политика Србије и самих произвођача, оваква ситуација не мора нужно да представља претњу за аграрни сектор Србије, већ шансу. Даље, како се Србија налази у процесу европских интеграција, неопходно је извршити одређену хармнизацију аграрне политике. Како актуелна Стратегија пољопривреде и руралног развоја Србије истиче 2024. године, највећи изазов за краторе нове стратегије представљаће балансирање између економских и еколошких циљева аграрне политике, с обзиром на неоспоран економски значај овог сектора за привредни развој Србије. Једно од могућих решења је промена фокуса на економске мере усмерене на истраживање и развој зелених технологија које ће имати значајан утицај на технички прогрес у пољопривреди и омогућити одрживи развој овог сектора у дугом року.

ЗАХВАЛНИЦА

Истраживање спроведено уз подршку Фонда за науку Републике Србије, Програм ДИЈАСПОРА, #6406679, AgriNET.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Ajl, M. (2021). A people's Green New Deal: Obstacles and prospects. *Agrarian South: Journal of Political Economy*, 10(2), 371-390.
- Allam, Z., Sharifi, A., Giurco, D., & Sharpe, S. A. (2021). On the theoretical conceptualisations, knowledge structures and trends of green new deals. *Sustainability*, 13(22), 12529.
- Barrios, E., Gemmill-Herren, B., Bicksler, A., Siliprandi, E., Brathwaite, R., Moller, S., ... & Tittonell, P. (2020). The 10 Elements of Agroecology: enabling transitions towards sustainable agriculture and food systems through visual narratives. *Ecosystems and People*, 16(1), 230-247. doi: 10.1080/26395916.2020.1808705
- Bremmer, J., Gonzalez-Martinez, A., Jongeneel, R., Huiting, H., & Stokkers, R. (2021). Impact Assessment Study on EC 2030 Green Deal Targets for Sustainable Food Production. Wageningen, Wageningen Economic Research, Report, 150.
- Coderoni, S., Helming, J., Pérez-Soba, M., Sckokai, P., & Varacca, A. (2021). Key policy questions for ex-ante impact assessment of European agricultural and rural policies. *Environmental Research Letters*, 16(9), 094044.
- Dale, B. (2020). Alliances for agroecology: From climate change to food system change. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 44(5), 629-652.
- Dobbs, M., Gravey, V., & Petetin, L. (2021). Driving the European Green Deal in turbulent times. *Politics and Governance*, 9(3), 316-326.
- European Commission (2019). Green New Deal. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
- European Commission (2020). How the future CAP will contribute to the EU Green Deal. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/sustainability_and_natural_resources/documents/factsheet-how-cap-contributes-to-green-deal_en.pdf
- European Commission (2021a). EU biodiversity strategy for 2030: bringing nature back into our lives. Retrieved from <https://data.europa.eu/doi/10.2779/048>
- European Commission (2021b). The Farm to Fork strategy. Retrieved from https://ec.europa.eu/food/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en
- European Commission (2022a). Key policy objectives of the new CAP. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/new-cap-2023-27/key-policy-objectives-new-cap_en
- European Commission (2022b). Key reforms in the new CAP. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/new-cap-2023-27/key-reforms-new-cap_en
- European Commission (2022c). The new common agricultural policy: 2023-27. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/new-cap-2023-27_en#keyareasofreform
- FAOSTAT, 2022. Database. Retrieved from <https://www.fao.org/faostat/en/#data>
- Jongeneel, R., Silvis, H., Martinez, A. G., & Jager, J. (2021). The Green Deal: An assessment of impacts of the Farm to Fork and Biodiversity Strategies on the EU livestock sector.
- Jurjević, Ž., Bogičević, I., Đokić, D., & Matkovski, B. (2019). Information technology as a factor of sustainable development of Serbian agriculture. *Strategic management*, 24(1), 41-46.
- Knez, S., Štrbac, S., & Podbregar, I. (2022). Climate change in the Western Balkans and EU Green Deal: status, mitigation and challenges. *Energy, Sustainability and Society*, 12(1), 1-14.
- Long, T. B., & Blok, V. (2021). Niche level investment challenges for European Green Deal financing in Europe: lessons from and for the agri-food climate transition. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(1), 1-9.
- Rega, C., Partidario, M. D. R., Martins, R., & Baldizzone, G. (2022). The Potential of SEA in Fostering European Agriculture Policy and Strategies; Challenges and Opportunities. *Land*, 11(2), 168.
- Sekulić, N. M., Živadinović, J., & Dimitrijević, L. (2018). Concerns about harmonization process of Serbian agricultural policy with EU standards. *Економика пољопривреде*, 65(4), 1627-1639. doi: 10.5937/ekoPolj1804627M

- Selwyn, B. (2021). A green new deal for agriculture: for, within, or against capitalism?. *The Journal of Peasant Studies*, 48(4), 778-806. doi:10.1080/03066150.2020.1854740
- Mowlds, S. (2020). The EU's farm to fork strategy: Missing links for transformation. *Acta Innovations*, (36), 17-30.
- MPN (2020). Strategija pametne specijalizacije Republike Srbije za period 2020-2027. Retrieved from https://mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/11/Strategija-pametne-specijalizacije_SR_WEB.pdf
- van Zeben, J. (2020). The European Green Deal: The future of a polycentric Europe?. *European Law Journal*, 26(5-6), 300-318.